

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۱

مجله مدیریت فرهنگی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۹

سال هجدهم / شماره ۶۴ / تابستان ۱۴۰۳

مرور سیستماتیک مقالات پژوهشی در زمینه عوامل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در ایران در بازه زمانی

ابراهیم معتمدی

دانشجوی دکتری مدیریت فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، اصفهان، ایران.

منصور حقیقتیان

دانشیار گروه فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

Mansour_haghighatian@yahoo.com

رضا اسماعیلی

استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

چکیده

این مطالعه با هدف مرور سیستماتیک مقالات پژوهشی در زمینه عوامل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در ایران در بازه زمانی (۱۳۷۰-۱۴۰۱) انجام شده است. روش تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر اجرا کمی، از نظر ماهیت و روش توصیفی است و جامعه آماری تحقیق کلیه تحقیقات انجام شده در کشور ایران است. از تعداد ۲۵۰ مقاله انتخاب شده در نهایت تعداد ۳۹ مقاله حائز کلیه شرایط لازم با توجه به پروتکل انتخاب شدند. سپس با استفاده نرم‌افزار CMA2 تحلیل و ارزیابی گردید.

یافته‌ها: نشان داد اندازه‌های اثر و واریانس برای ۱۹ فرضیه از مطالعات گردآوری شده در حالت مدل اثرات تصادفی برابر (حداقل ۰/۶۱۷- تا حداکثر ۰/۹۶۳) و از نظر آماری در سطح احتمال ۹۵ درصد معنادار هستند. همچنین نتایج نشان داد دافعه‌های اجتماعی- فرهنگی مبدأ، جاذبه‌های اجتماعی- فرهنگی مقصد از علل مهم حاشیه‌نشینی هستند. با توجه به نتایج حاشیه‌نشینی یک معضل کلان شهری می‌باشد که نشان‌دهنده ضعف در ساختار اجتماعی و اقتصادی است برای جلوگیری از تأثیرات سوء این پدیده علاوه بر تلاش در جهت اصلاح این ساختارها باید به شناسایی عوامل دقیق جهت جلوگیری از گسترش بی‌درنگ آن نمود و البته با توجه به اثرات مخرب حاشیه‌نشینی بر شهرها، کاهش مشکلات حاشیه‌نشینان خصوصاً در زمینه‌های عوامل اجتماعی و فرهنگی باید نقش پررنگی در مدیریت کلان داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: حاشیه‌نشینی، ایران، سیستماتیک.

مقدمه

با توجه به وضعیت کنونی جامعه شهری کشور ایران، پدیده حاشیه‌نشینی^۱ یا اسکان غیررسمی از مهمترین مسائل شهری می‌باشد. در تبیین کلی این پدیده اجتماعی، علل ساختاری مانند نابرابری در فرصت‌ها و توزیع منابع ثروت و درآمد که در فرایند رشد و توسعه به شکل‌های عدم تعادل منطقه‌ای شهری و روستایی ظهور کرده است باید مد نظر قرار گیرد (نقدی و زارع، ۱۳۹۱). تحولات نشأت گرفته از ظهور جوامع مدرن که با رشد سریع شهرنشینی همراه بوده است، به ظهور الگویی از شهری شدن در قالب پیدایش حاشیه‌ها منجر شده است، هرچند پیشینه حاشیه‌نشینی به درازای عمر شهرنشینی است (نقدی و صادقی، ۱۳۸۵). حاشیه‌نشینی پدیده‌ای است که بعد از انقلاب صنعتی همراه با توسعه شهرها در کشورهای پیشرفته و سپس در کشورهای در حال توسعه گسترش بیشتری یافته و در حال حاضر نیز ادامه دارد (بوچانی، ۱۳۸۳). مفهوم حاشیه‌نشینی معانی و اسامی گوناگونی برای خود دارد و اغلب، به مسکن فاقد خدمات و نیازهای اولیه انسانی اطلاق می‌شود (گروبر و همکاران^۲، ۲۰۰۵). حاشیه‌نشینی در حال حاضر یکی از مهمترین مشکلات است، اما چالش‌های دیگری برای بسیاری از شهرهای بزرگتر وجود دارد (کریستوفیک و همکاران^۳، ۲۰۱۷). پدیده حاشیه‌نشینی پدیده‌ای شهری است که با توجه به رشد شهرنشینی بی‌رویه در جهان، ایران و وجود مهاجرت‌های روستا-شهری شکل گرفته و گسترش یافته است، حاشیه‌نشینی به عنوان برهم زننده تعادل فیزیکی شهرها، نشان‌دهنده توسعه ناموزون شهری و منطقه‌ای است و دغدغه بسیاری از متخصصین شهری، جامعه‌شناسان، معماران و غیره است (علیزاده اقدم و محمدمینی، ۱۳۹۱). حاشیه‌نشینی در حال حاضر تقریباً در تمام نقاط جهان تأثیرگذار است و با مشکلاتی مواجه است، اما ساختارهای فضایی و شدت این فرآیند متفاوت است (گرتن و همکاران^۴، ۲۰۱۹). حاشیه‌نشینی در منطقه کلان‌شهرها تغییرات بسیار سریعی را به وجود می‌آورد (استراسر و

همکاران^۵، ۲۰۱۸). که ممکن است در هر سه رکن اصلی پایداری، یعنی اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی مشکلاتی ایجاد کند (کواچ و همکاران^۶، ۲۰۱۹). بخش مشکل‌ساز این است که با حفظ توسعه اقتصادی، کاهش مصرف اضافی زمین بسیار مشکل است. (اسپوزیتو و همکاران^۷، ۲۰۱۸)

با توجه به وضعیت کنونی جامعه شهری کشور ایران، پدیده حاشیه‌نشینی یا اسکان غیررسمی از مهمترین مسائل شهری می‌باشد. در تبیین کلی این پدیده اجتماعی، علل ساختاری مانند نابرابری در فرصت‌ها و توزیع منابع ثروت و درآمد که در فرایند رشد و توسعه به شکل‌های عدم تعادل منطقه‌ای شهری و روستایی ظهور کرده است باید مد نظر قرار گیرد (نقدی و صادقی، ۱۳۸۵). دلایل شکل‌گیری این پدیده متعدد و متنوع است که ممکن است از مکانی به مکان دیگر متفاوت باشد. توزیع نامتعادل و نامناسب جمعیت در جهان و تمرکز و افزایش مستمر آن در شهرهای کشورهای در حال توسعه نه تنها توسعه ناموزون و ناهماهنگ شهرها را به همراه داشته بلکه باعث شده شهرها توسعه و رشد بی‌رویه و خارج از مدیریت شهری را داشته باشند که یکی از اثرات مهم آن به وجود آمدن نواحی حاشیه‌نشین در این شهرها بوده است (نقدی و زارع، ۱۳۹۱). حاشیه‌نشینی و یا به تعبیری دیگر کانون‌های خود انگیخته بخش جدایی‌ناپذیری از زندگی در شهرهای ایران به شمار می‌رود، به طوری که ظهور پدیده حاشیه‌نشینی در ایران را که ریشه در سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۰ دارد ناشی از عوامل: سرمایه‌داری وابسته (سوداگر)، اصلاحات ارضی، افزایش سریع قیمت نفت می‌داند. (صالحی امیری و خدائی، ۱۳۹۰)

حاشیه‌نشینی از ویژگی‌های جدائی‌ناپذیر رشد شهری ایران است که در سالیان اخیر به دلیل افزایش مطالبات اجتماعی در این مناطق و با توجه به تجربه چند دهه گذشته بیشتر مورد توجه محققان و کارشناسان واقع شده است. تجربه نشان می‌دهد که چاره‌ایی جز ادغام واقعی این نواحی در درون نظام‌های شهری نداریم، مدل‌های به‌سازی مداخله در

حاشیه باید بر بکارگیری ملاحظات مبتنی بر نیازهای اساسی اجتماعی و اقتصادی برای جذب حاشیه‌ها در سبک زندگی شهری تاکید نمایند (مویترا، ۱۹۹۱). حاشیه‌نشینی شهری در اثر گسترش نابسامان و بی‌رویه شهرها با روندی سریع و بی‌برنامه به وجود می‌آید. این موضوع یکی از مشکلات شهرنشینی جهان سوم در دوران معاصر است. (نصرافهانی و همکاران، ۱۳۹۵). برای ظهور حاشیه‌نشینی که خود ریشه زیادی در مهاجرت و عوامل اقتصادی دارد، تحت تأثیر پارامترهایی همچون فقر اقتصادی، عدم تخصص، نوع شغل، تعارض فرهنگی، بی‌سوادی، هویت قومی و فرهنگی، غیرقابل کنترل می‌شود و در نتیجه عوارض این پدیده به حوزه شهری و ملی نیز گسترش می‌یابد. اکثر حاشیه‌نشینان تحت تأثیر متغیرهایی چون عدم دسترسی به مشاغل اقتصادی شهر همراه با فقر اقتصادی و عدم تخصص مجبور به تداوم زندگی در این مناطق می‌شوند و فقر در این مناطق موجب می‌شود که ساکنین این محله به مشاغل کاذب رو بیاورند (صالحی امیری و خدائی، ۱۳۹۰). براساس برآورد مرکز اسکان بشر سازمان ملل متحد، سکونت‌گاه‌های غیررسمی، پدیده‌ای است که بیش از ۵۰ درصد ساکنان شهرهای کشورهای کم درآمد و ۲۰ درصد ساکنان کشورهای میان درآمد را به خود اختصاص داده است (شیه و همکاران، ۲۰۱۱). و پیش‌بینی می‌شود در ۳۰ سال آینده (سال ۲۰۴۰ میلادی) تعداد حاشیه‌نشینان به دو میلیارد نفر برسد. (نقدی و زارع، ۱۳۹۱)

برای حل مشکل حاشیه‌نشینی باید ابتدا دلایل شکل‌گیری و عوامل مؤثر بر این پدیده را بررسی و مطالعه کرد تا بتوان با توجه به این عوامل، راه‌های مقابله با آن را پیدا کرده و بر این اساس راه‌های مقابله را به صورت علمی و ریشه‌ای ادامه داد. شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و رشد حاشیه‌نشینی در، یافتن راه‌های مقابله با حاشیه‌نشینی در، توانمندسازی حاشیه‌نشینان، روش‌های توانمندسازی حاشیه‌نشینان در به‌سازی فضای شهرها از متغیرهای پژوهش هستند. که به آنها پرداخته می‌شود. در ایران تاکنون پژوهش‌های (غالباً)

کمی متعددی در سطح دانشگاهی و در ارتباط با حاشیه‌نشینی انجام شده است. این پژوهش‌ها هر یک، ابعادی از وضعیت حاشیه‌نشینی را مورد توجه قرار داده‌اند. این موارد و همچنین تنوع بالای پژوهش‌های انجام شده و وجود تحلیل‌های گاهاً غیردقیق سبب شده است خوانندگان و مخاطبان این پژوهش‌ها نتوانند به ادراک و برداشت جامعی از موارد مذکور دست یابند. از همین منظر ضروری است با انجام مرور نظام‌مند درباره پژوهش‌های پیشین و کنکاش پژوهش‌ها و همچنین یافته‌های این تحقیقات فرصت‌های برداشتی جامع برای خوانندگان و پژوهش‌گران این حوزه فراهم آید. با توجه به مطالب مطرح شده این پژوهش بر آن است تا ضمن مرور نظام‌مند پژوهش‌های انجام شده در حوزه حاشیه‌نشینی در جامعه براساس تحقیقات منتشر شده در مجلات و پایگاه‌های علمی مرتبط با حاشیه‌نشینی، سیمای کلی حاشیه‌نشینی را در جامعه ایرانی بررسی کرده و عوامل شکل‌گیری مساله حاشیه‌نشینی در ایران را بررسی نماید.

ادبیات پژوهش

- ادبیات تجربی

براساس تحقیقات حاشیه‌نشینی به عنوان یک عامل بیرونی جرم‌زا از اهمیت چندانی در مطالعات جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی برخوردار بوده و به عنوان یکی از علل بزهکاری به شمار می‌رود. به این دلیل که مناطقی که حاشیه‌نشینان در آنجا سکونت دارند، جزء مناطقی می‌باشند که آمادگی زیادی برای ارتکاب جرم را دارند، نبود نظارت کافی در این مناطق، وجود افراد بسیار نیازمند و بدون کار، پایین بودن سطح سواد و غیره همه این عوامل موجب شده تا افراد مجرم در این مکان به راحتی سکونت کنند و تا زمانی که این عوامل وجود داشته باشد این مناطق جرم خیز خواهند بود (کریمی، ۱۴۰۲). در مطالعه‌ای آل منصور (۱۴۰۲) عوامل حاشیه‌نشینی و آسیب‌های روانی اجتماعی را بررسی نمود و بیان نمود حاشیه‌نشینی امرزه یک معضل جهانی است و تنها مختص به کشورهای جهان سوم نیست بلکه کشورهای پیشرفته نیز این مشکل را در خود احساس می‌کنند.

حاشیه‌نشینان به روش‌های متنوعی با سیاست‌های رسمی مدیریت شهری بازی می‌کند و کنش و واکنش‌های بازیگران به یکدیگر موجب پیش‌روی در هر مرحله و ورود به مرحله بعدی می‌شود و تا پایان قصه ادغام در محدوده طرح جامع و تفصیلی شهر این بازی و پیش‌روی ادامه پیدا می‌کند.

در بررسی پژوهش‌های خارجی دلمل^{۱۰} و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای با عنوان حاشیه‌نشین فقر، دسترسی به شغل، و نتایج اشتغال، بیان کردند دهه گذشته شهرنشینی در بسیاری از شهرها شاهد تغییر محسوسی در تقاضا برای تسهیلات شهری متمرکز بوده است در حالی که فقر به طور فزاینده‌ای غیرمتمرکز شده است. با این حال، چشم‌انداز فرصت این جغرافیای در حال تغییر فقر و رفاه به خوبی درک نشده است. با این حال، شواهد نشان داد افزایش دسترسی برای خانوارهای کم‌درآمد می‌تواند تأثیر مثبتی بر درآمد متوسط خانوار محله داشته باشد. استانبک^{۱۱} (۲۰۱۹) در کتابی تحت عنوان حومه‌نشینان جدید، چالشی برای شهر مرکزی، بیان کرد در این کتاب، چهارده اقتصاد کلان‌شهرهای بزرگ مورد بررسی قرار می‌گیرند تا نشان دهند که چگونه ترکیب صنعتی و مشاغل در شهرهای مرکزی و حومه شهرها از سال ۱۹۷۰ تغییر کرده است. به دلیل تغییر تأکید از کالاها به خدمات، شهرهای مرکزی و حومه شهرها دستخوش تغییرات شگرفی شده‌اند. تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که بسیاری از شهرهای مرکزی بزرگ در نتیجه رشد کم یا کاهش اشتغال و جمعیت، دگرگونی‌های سختی را تجربه کرده‌اند. با این حال، این شهرها همچنان نقطه کانونی فعالیت اقتصادی در کلان شهر بوده و به طور محدود در خدمات سطح بالا تخصص یافته‌اند که میانگین درآمد بالاتری را به همراه داشته است. این شهرها برای نیروی کار با تجربه و تحصیل کرده خود به طور فزاینده‌ای به حومه شهرها وابسته می‌شوند. در حومه شهرها، اثر تجمعی رشد مستمر از زمان جنگ جهانی دوم، نوع دیگری از دگرگونی را به ارمغان آورده است. ترکیب اشتغال، با افزایش شدید رفت و آمد از مناطق خارج از حومه شهر، گسترش یافته است. مراکز عمده

حاشیه‌نشینان در ایران به سال ۱۳۴۰ بر می‌گردد که در واقع همزمان با ظهور صنایع مادر همچون ذوب آهن پدید آمده است. فارسی (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای تحت عنوان بررسی تأثیر حاشیه‌نشینان بر توسعه پایدار شهر و آسیب‌های اجتماعی، اذعان داشت که شهرداران تغییرات در ویژگی منظر را از مهمترین تأثیرات حومه‌نشینان در قلمرو می‌دانند. تغییر در شخصیت روستایی شهرداری‌ها به دلیل ساخت خانه‌های شهری بسیار مشکل‌آفرین تلقی می‌شود. مشکل جدی دیگر ظرفیت ناکافی زیرساخت‌های فنی مانند فاضلاب و تصفیه فاضلاب است. هزینه‌های تضمین کیفیت محیط زیست و فضاهای عمومی که در بسیاری از موارد فراتر از امکانات اقتصادی شهرداری‌ها است نیز به میزان قابل توجهی در حال افزایش است. این مقاله همچنین شامل مشخصات راه‌حل‌ها و روش‌های هوشمند انتخاب شده است که می‌تواند به حفظ کیفیت محیط کمک کند. نقدی و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای با عنوان مطالعه گونه‌شناسی، چالش‌های حاشیه‌نشینان و بازی‌های حاشیه‌نشینان با سیاست‌های شهری (مورد مطالعه: شهر ساوه)، ضمن مطالعه روند پیدایش و گسترش حاشیه‌نشینان، اشکال متنوع محله‌های حاشیه در شهر ساوه را معرفی و در قالب پنج مدل، پیدایش و گسترش طبقه‌بندی شناسایی کردند. همچنین انواع روش‌های مواجهه حاشیه‌نشینان و بازی با سیاست‌های رسمی مدیریت شهری را شناسایی و معرفی کردند. شهر ساوه در طول نیم قرن اخیر، شاهد رشد شتابانی بوده که بخش مهمی از این رشد به دلیل پدیده مهاجرت و شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در چهار گوشه شهر بوده است. ۲۵ محله از ۵۰ محله شهر را حاشیه‌ها تشکیل می‌دهند که در یکی از چهار مرحله ورود مهاجران، شکل‌گیری انسجام اجتماعی (با ابزارهایی مانند ساخت اماکن مذهبی چون حسینیه)، دریافت خدمات و زیرساخت‌های شهری و در نهایت به رسمیت شناخته شدن رسمی شدن کامل یا نسبی از سوی سازمان‌ها و نهادهای شهری قرار می‌گیرند. به نظر می‌رسد این مراحل به طور زنجیره‌ای به یکدیگر متصل هستند و بنا بر «نظریه بازی»

تجاری، مصرف‌کننده و خدمات اجتماعی توسعه یافته‌اند، که اقتصادهای انبوه را به وجود آورده و چالش‌های جدیدی را برای ساختار اجتماعی و اقتصادی شهر مرکزی ایجاد کرده‌اند. کمپین رویتر^{۱۲} (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای با عنوان حقوق بشر و شهر: از جمله جوامع حاشیه‌نشین در توسعه شهری و شهرهای هوشمند، اذعان داشت این ایده که شهر متعلق به همه افراد ساکن در فضای شهری است در اعلامیه جهانی حقوق بشر و دستور کار جدید شهری استوار شده است و از آن به عنوان «حق بر شهر» یا «حقوق در شهر» یاد می‌شود. زهرا و همکاران^{۱۳} (۲۰۱۸)، در مطالعه‌ای با عنوان حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی در پنجاب، پاکستان: تهدیدی برای پایداری شهری، بیان میدارند پایداری شهری به عوامل پیچیده مختلفی بستگی دارد و حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی به عنوان تهدیدی برای آن عمل می‌کند. حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی یک وصله پیچیده است که شامل عوامل و محدودیت‌های نهادی متفاوتی است. حاشیه‌نشینی وضعیتی است که در آن فرد یا گروهی در ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی یا فرهنگی معینی به دلیل برخی عقده‌های علی در حاشیه قرار می‌گیرند و این گروه‌ها یا افراد را از بقیه جمعیت خارج می‌کنند. ادبیات اخیر اهمیت زیادی به موضوع حاشیه‌نشینی و طرد اجتماعی می‌دهد.

- ادبیات نظری

- حاشیه‌نشینی

حاشیه‌نشینی یک فرآیند اجتماعی است که افراد یا گروه‌ها را از مشارکت کامل در جامعه محروم می‌کند و آنها را به گوشه یا حاشیه زندگی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی سوق می‌دهد. این مفهوم شامل اشکال مختلف طرد و تبعیض براساس عواملی مانند نژاد، قومیت، جنسیت، ناتوانی، وضعیت اجتماعی-اقتصادی و غیره است. افراد یا گروه‌های به حاشیه رانده شده با موانعی روبرو هستند که دسترسی آنها را به فرصت‌ها، منابع و امتیازات در دسترس دیگران در جامعه محدود می‌کند (هال و کارلسون^{۱۴}، ۲۰۱۶). محله‌های حاشیه‌ای مناطقی هستند که حاشیه‌نشینی را تجربه می‌کنند و

با فقر، مسکن نامناسب، دسترسی محدود به امکانات اولیه، نرخ بالای جرم و جنایت و بی‌نظمی اجتماعی مشخص می‌شوند. این محله‌ها اغلب توسط گروه‌های حاشیه‌نشینی مانند افراد کم درآمد، اقلیت‌های نژادی و قومی، مهاجران و سایر جمعیت‌های آسیب‌دیده اجتماعی پر شده‌اند. محله‌های حاشیه‌ای معمولاً در حاشیه شهرها یا در مناطق درون‌شهری قرار دارند که توسط دولت و سرمایه‌گذاران خصوصی نادیده گرفته شده یا رها شده‌اند (اتکینسون^{۱۵}، ۲۰۲۱). حاشیه‌نشینان کسانی هستند که توانسته‌اند جذب نظام اقتصادی و اجتماعی شهر شوند و مکان‌گزینی آنها اغلب در اراضی حاشیه شهرها و به صورت غیرقانونی صورت گرفته است (حیدری نوشهری، ۱۳۹۰). حاشیه‌نشینی و وجود محله‌های حاشیه‌ای را می‌توان در نتیجه نابرابری‌های سیستمی و فرآیندهای اجتماعی دانست که نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی را تداوم می‌بخشد. عواملی مانند فرصت‌های شغلی محدود، کمبود مسکن مقرون به صرفه، مدارس کم بودجه، مراقبت‌های بهداشتی ناکافی، و زیرساخت‌های محدود به حاشیه‌نشینی و تداوم محله‌های حاشیه‌ای کمک می‌کند (گوپتا^{۱۶}، ۲۰۱۷). زندگی در محله‌های حاشیه‌ای می‌تواند پیامدهای قابل توجهی بر کیفیت زندگی ساکنان داشته باشد. دسترسی محدود به آموزش، مراقبت‌های بهداشتی، فرصت‌های شغلی و خدمات اجتماعی می‌تواند تحرک اجتماعی را محدود کرده و چرخه‌های فقر را تقویت کند. علاوه بر این، نرخ بالای جرم و جنایت و اختلال اجتماعی رایج در این محله‌ها می‌تواند منجر به افزایش سطح خشونت، سوء مصرف مواد مخدر و ناامنی کلی شود (دکروز و بانرجی^{۱۷}، ۲۰۲۰). تلاش برای رسیدگی به حاشیه‌نشینی و بهبود شرایط در محله‌های حاشیه‌ای اغلب شامل ترکیبی از سیاست‌های اجتماعی، طرح‌های توسعه اجتماعی و استراتژی‌های برنامه‌ریزی شهری است. اینها ممکن است شامل سرمایه‌گذاری در مسکن ارزان قیمت، بهبود دسترسی به آموزش و مراقبت‌های بهداشتی، ایجاد فرصت‌های شغلی، ترویج مشارکت جامعه

هستند، هنوز هم می‌تواند در این مناطق حاشیه‌نشینی وجود داشته باشد. حاشیه‌نشینی حومه شهر می‌تواند به دلیل عواملی مانند نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی، تفکیک نژادی، دسترسی محدود به مسکن ارزان قیمت، حمل و نقل عمومی و آموزش با کیفیت رخ دهد.

۴- حاشیه‌نشینی بومی: حاشیه‌نشینی بومی به حاشیه‌نشینی اطلاق می‌شود که بومیان تجربه می‌کنند، همچنین به عنوان اولین ملل، بومیان آمریکا یا بومیان شناخته می‌شوند، که اغلب در مناطق یا مناطق خاص متمرکز هستند. جوامع بومی در طول تاریخ با تبعیض سیستماتیک از جمله از دست دادن زمین، سرکوب فرهنگی و دسترسی محدود به منابع و فرصت‌ها مواجه بوده‌اند. حاشیه‌نشینی بومی می‌تواند شامل مسائلی مانند فقر، مراقبت‌های بهداشتی ضعیف، نابرابری‌های آموزشی و نرخ بالای بیکاری باشد.

۵- حاشیه‌نشینی اعیانی‌سازی: حاشیه‌نشینی اعیانی‌سازی زمانی رخ می‌دهد که ساکنان طولانی مدت یک محله یا جامعه خاص، اغلب افراد کم درآمد یا گروه‌های اقلیت، به دلیل هجوم ساکنان ثروتمندتر آواره می‌شوند. این فرآیند اغلب منجر به افزایش هزینه‌های مسکن، افزایش ارزش املاک و تغییر در فرهنگ و امکانات محلی می‌شود. اصیل‌سازی می‌تواند منجر به به حاشیه راندن ساکنان اصلی شود که ممکن است مجبور شوند به مناطقی با منابع و فرصت‌های کمتر نقل مکان کنند (پلک^۹، ۲۰۱۷).

شناخت این نوع حاشیه‌نشینی برای رسیدگی به نابرابری‌های سیستمی که گروه‌های خاصی از مردم براساس محل سکونت اولیه خود با آن مواجه هستند، مهم است. درک این پویایی‌ها کمک می‌کند تا تلاش‌ها به سمت توزیع عادلانه منابع، اصلاحات سیاستی و دسترسی بهتر به حقوق و خدمات اساسی برای همه افراد، صرف نظر از محل زندگی شان، انجام شود.

- علل حاشیه‌نشینی

دلایل مختلفی برای حاشیه‌نشینی وجود دارد که بسته به زمینه خاص و افراد درگیر می‌تواند متفاوت باشد. برخی از

و اجرای اقدامات پیشگیری از جرم باشد (کالویتا^{۱۸}، ۲۰۱۷). حاشیه‌نشینی به نوعی شیوه زندگی اطلاق می‌شود که نسبت به سه شیوه رایج زندگی یعنی شهری، روستایی و ایلاتی متفاوت بوده و با ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی مخصوص بده حدود، بافادت فیزیکی و فرهنگ معینی را به وجود می‌آورد. (عابدینی درکوش، ۱۴۰۲)

- انواع حاشیه‌نشینی

انواع مختلفی از حاشیه‌نشینی براساس محل سکونت اولیه افراد وجود دارد. این نوع حاشیه‌نشینی می‌تواند به دلیل عوامل مختلفی از جمله وضعیت اجتماعی-اقتصادی، موقعیت جغرافیایی و دسترسی به منابع رخ دهد:

۱- حاشیه‌نشینی شهری: به حاشیه‌نشینی اطلاق می‌شود که ساکنان ساکن در مناطق شهری یا شهرها تجربه می‌کنند. حاشیه‌نشینی شهری می‌تواند به دلیل عواملی مانند فقر، تبعیض، کمبود مسکن ارزان قیمت، دسترسی محدود به مراقبت‌های بهداشتی، آموزش و پرورش و خدمات اجتماعی رخ دهد. افرادی که در مناطق شهری به حاشیه رانده شده‌اند ممکن است در یافتن فرصت‌های شغلی با چالش‌هایی مواجه شوند یا با نرخ بالاتری از جنایت و خشونت روبرو شوند.

۲- حاشیه‌نشینی روستایی: حاشیه‌نشینی روستایی، حاشیه‌نشینی است که افراد ساکن در مناطق روستایی یا دورافتاده تجربه می‌کنند. مشخصه آن دسترسی محدود به امکانات و خدمات اولیه مانند مراقبت‌های بهداشتی، آموزش، حمل و نقل و فرصت‌های شغلی است. جوامع روستایی اغلب با چالش‌های مربوط به زیرساخت‌های ناکافی، پیشرفت‌های تکنولوژیکی و کاهش ارتباطات اجتماعی مواجه هستند. کمبود منابع و فرصت‌ها در مناطق روستایی می‌تواند منجر به آسیب‌های اقتصادی و اجتماعی شود.

۳- حاشیه‌نشینی حومه: حاشیه‌نشینی حومه به حاشیه‌نشینی اطلاق می‌شود که ساکنان ساکن در مناطق حاشیه شهر تجربه می‌کنند. در حالی که حومه‌ها اغلب با دسترسی بیشتر به منابع، خدمات و امکانات در مقایسه با مناطق روستایی همراه

علل رایج عبارتند از:

۱- تبعیض و تعصب: حاشیه‌نشینی می‌تواند به دلیل تبعیض و تعصب بر اساس عواملی مانند نژاد، قومیت، مذهب، جنسیت، گرایش جنسی یا ناتوانی رخ دهد. زمانی که افراد یا گروه‌ها به دلیل این ویژگی‌ها با ناعادلانه رفتار می‌شوند یا به آنها انگ می‌خورند، می‌توانند به حاشیه رانده شوند و از جریان اصلی جامعه حذف شوند.

۲- نابرابری اجتماعی-اقتصادی: نابرابری‌های اقتصادی می‌تواند به حاشیه‌نشینی کمک کند، زیرا کسانی که از نظر مالی در محرومیت هستند یا به منابع، آموزش و پرورش یا مراقبت‌های بهداشتی دسترسی ندارند ممکن است از فرصت‌ها و مشارکت اجتماعی محروم شوند. نابرابری ساختاری و فقر می‌تواند حاشیه‌نشینی را تداوم بخشد و چرخه‌ای از طرد و تحرک رو به بالا را محدود کند.

۳- تعصب نهادی: به حاشیه راندن می‌تواند ناشی از سوگیری‌های سیستمی در نهادها، از جمله ارگان‌های دولتی، سیستم‌های آموزشی، یا سیستم‌های مراقبت‌های بهداشتی باشد. سیاست‌ها یا اعمالی که به نفع گروه‌های خاصی است، علیه دیگران تبعیض قائل می‌شود یا نیازهای جوامع به حاشیه رانده شده را نادیده می‌گیرد، می‌تواند نابرابری و محرومیت را تقویت کند.

۴- فقدان نمایندگی: هنگامی که گروه‌های خاصی در موقعیت‌های قدرت و نفوذ حضور ندارند یا از آنها غایب هستند، ممکن است صداها و دیدگاه‌های آنها درک نشود یا به اندازه کافی مورد توجه قرار نگیرد. این فقدان نمایندگی می‌تواند منجر به احساس ناشناخته شدن گروه‌های به حاشیه رانده شده و حذف از فرآیندهای تصمیم‌گیری شود.

۵- عوامل تاریخی: حاشیه‌نشینی می‌تواند ریشه عمیقی در بی‌عدالتی‌های تاریخی و الگوهای ظلم داشته باشد. گروه‌های محروم ممکن است به دلیل پیش‌داوری‌ها و معایب دیرینه تاریخی با تبعیض و محرومیت مواجه شوند.

۶- عوامل فرهنگی: هنجارها و باورهای فرهنگی می‌توانند حاشیه‌نشینی را تداوم بخشد، زیرا برخی از اعمال، سنت‌ها

یا باورهای فرهنگی ممکن است افراد یا گروه‌های خاصی را حذف یا بی‌ارزش کنند. به حاشیه راندن می‌تواند به دلیل هنجارهایی که با هویت‌های گوناگون همسو نیستند، رخ دهد و حس طرد شدن را ایجاد کند. (نل و پلک ۲۰۲۰)

توجه به این نکته ضروری است که این علل اغلب یکدیگر را قطع و تقویت می‌کنند و سیستم‌های پیچیده و به هم پیوسته‌ای را برای حاشیه‌سازی ایجاد می‌کنند. درک و پرداختن به علل حاشیه‌نشینی برای ترویج عدالت اجتماعی و برابری بسیار مهم است.

- روش پژوهش

فرا تحلیل نوع خاصی از مطالعه مروری سیستماتیک با جهت‌گیری کمی و آماری است که با ترکیب نتایج عددی مطالعات متعدد مربوط به یک موضوع خاص به کشف و توضیح سازگاری‌ها و ناسازگاری‌ها در آن نتایج می‌پردازد و با این عمل، گامی اساسی در فرآیند انباشت دانش، ساخت نظریه و آزمایش نظریه در علم دست می‌یابد. با توجه به موضوع، ماهیت و جامعه‌آماري پژوهش که متفاوت با روش‌های پژوهشی دیگر است، می‌توان آن را روش «فرا تحلیل» که نوعی پژوهش توصیفی است؛ تلقی نمود. همچنین چون این پژوهش به تجزیه و تحلیل پژوهش‌های انجام گرفته می‌پردازد، لذا از نوع فرا تحلیل بوده و یافته‌های آن را می‌توان برای کاربست و استفاده در برنامه‌ریزی‌های بعدی مورد استفاده قرار گرفت. برای شناسایی مطالعات مربوط به عوامل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی، به بررسی پایگاه‌های (پایگاه مجلات تخصصی نور یا نورمگز^{۲۱}، بانک نشریات فارسی ایران، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی^{۲۲}، بانک اطلاعات نشریات کشور^{۲۳}، سایت ایرانداک^{۲۴}، مرجع دانش^{۲۵}، سیستم یکپارچه کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی (سیکا)، موسسه استنادی و پایش علم و فناوری جهان اسلام^{۲۶}، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری «پایگاه اطلاعاتی پایان‌نامه‌های الکترونیکی^{۲۷}»، گوگل^{۲۸}) به طور سیستماتیک پرداخته شد. به طور سیستماتیک پرداخته شد. مطالعات از طریق یک فرایند دو

گاش پلات برآوردی از درجه اطمینان به نتایج حاصل از فراتحلیل صورت گرفت.

- یافته‌های پژوهش

جهت پاسخگویی براساس محتوای پژوهش‌هایی که داده‌های آنها امکان فراتحلیل را فراهم آورده‌اند بر روی عوامل شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین در نواحی شهری فراتحلیل صورت گرفته است. با توجه به بررسی پژوهش‌های انجام شده و ثبت نتایج مربوط به عوامل مربوط به حاشیه‌نشینی در چک لیست تهیه شده (به هر پژوهش یک کد اختصاص داده شد) براساس نتایج به دست آمده از کدهای مشخص شده مربوط به هر پژوهش مهمترین عواملی که در پژوهش‌ها به آنها پرداخته شده است عبارتند از:

- دافعه‌های اجتماعی - فرهنگی مبدأ

- جاذبه‌های اجتماعی - فرهنگی مقصد

در مجموع ۱۹ فرضیه برگرفته از هشت مطالعه ذکر شده در فراتحلیل وارد شدند. نتایج جدول (۱) در زمینه مقالات مرتبط با علل حاشیه‌نشینی نشان داد که اندازه‌های اثر مثبت از حداقل ۰/۶۱۷- تا حداکثر ۰/۹۶۳+ به دست آمده است هر چند اغلب اندازه‌های اثر مقادیری بین ۰/۲ تا ۰/۵ را شامل می‌شوند. واریانس به دست آمده برای هر یک از اندازه‌های اثر نیز از مقادیر کوچکتر از ۰/۰۰۰۰۱ تا حداکثر ۰/۰۰۰۴۴ را نشان می‌دهند. به‌طور کلی می‌توان چنین قضاوت کرد که هر چه حجم نمونه در مطالعه‌ای کوچک‌تر و همچنین اندازه اثر آن ضعیف‌تر باشد واریانس آن مورد، بیشتر و وزنش برای به دست آوردن اندازه اثر متوسط در فراتحلیل کاهش می‌یابد.

مرحله‌ای انتخاب شده است. ابتدا مقالات با عناوین و خلاصه مقالات از پایگاه‌های اطلاعاتی اصلی بررسی و ۲۱۸ مطالعه انتخاب شدند. سپس با یک بررسی دقیق‌تر، در مجموع ۱۰۰ مقاله واجد شرایط تجزیه و تحلیل بودند. از مجموعه ۱۰۰ مطالعه جمع‌آوری شده در نهایت ۲۹ مطالعه باقی ماند که تمام بندهای پروتکل در آنها وجود دارد. در این پژوهش از فرم کدگذاری شده کتاب فراتحلیل در پژوهش‌های اجتماعی و رفتاری قاضی طباطبایی و دادپیر (۱۳۸۹) استفاده شد که شامل مؤلفه‌های زیر می‌باشد: نویسنده اول، سال انتشار، سال انجام مطالعه، شهر (محل/منطقه حاشیه‌نشین)، جامعه آماری، حجم نمونه، روش نمونه‌گیری، طرح پژوهش، ابزار گردآوری داده‌ها، استانداردهای متغیرهایی که به عنوان عوامل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی مطالعه شده‌اند. به منظور تأمین روایی و پایایی پژوهش‌های انتخاب شده برای مرور نظام‌مند، با استفاده از نظرات متخصصان و اساتید، صرفاً پژوهش‌هایی مورد بررسی قرار گرفتند که روایی و پایایی آنها مورد تایید قرار گرفت. اطلاعات این فرم برای انجام محاسبات با استفاده از نرم‌افزار جامع فراتحلیل (CMA2) تجزیه و تحلیل شد. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در ابتدا نتیجه یکسان‌سازی ساختار داده‌ها و اندازه اثر و واریانس هر یک از فرضیه‌ها در مطالعات مختلف محاسبه شد. پس از آن به منظور مشخص شدن الگوی فراتحلیل (اثرات تصادفی یا اثر ثابت) با استفاده از آزمون Q کوکران، تحلیل ناهمگنی به انجام رسیده است. سپس، اندازه اثر متوسط و فاصله اطمینان آن برآورد شده و با استفاده از نمودار انباشت، ترسیمی از کلیدی‌ترین نتایج فراتحلیل نمایش داده شده است. در نهایت، با استفاده از تکنیک‌های تحلیل تقارن، شامل نمودار کیفی (فانل پلات) و

جدول ۱- اندازه‌های اثر و واریانس برای ۱۹ فرضیه مرتبط با دافعه اجتماعی - فرهنگی

اندازه اثر		کد فرضیه	اندازه اثر		کد فرضیه	اندازه اثر		کد فرضیه
مقدار	واریانس		مقدار	واریانس		مقدار	واریانس	
۰/۰۰۲۵	۰-/۱۷۱	H15	۰/۰۰۱۵	۰/۵۰۳	H8	۰/۰۰۱۴	۰/۶۷۵	H1
۰/۰۰۰۰	۰/۹۶۳	H16	۰/۰۰۲۳	-/۲۷۰	H9	۰/۰۰۳۰	-/۴۴۱	H2

۰/۰۰۲۳	۰/۱۸۷	H17	۰/۰۰۰۶	۰/۷۱۸	H10	۰/۰۰۱۸	-۰/۶۱۷	H3
۰/۰۰۲۵	۰/۰۸۹	H18	۰/۰۰۲۷	۰/۰۳۰	H11	۰/۰۰۳۹	۰/۲۸۰	H4
۰/۰۰۱۵	۰/۰۵۰۲	H19	۰/۰۰۱۷	۰/۴۴۸	H12	۰/۰۰۲۹	۰/۴۵۶	H5
			۰/۰۰۲۳	۰/۲۷۶	H13	۰/۰۰۴۴	۰/۱۵۸	H6
			۰/۰۰۱۲	۰/۲۶۵	H14	۰/۰۰۲۷	۰/۰۲۶	H7

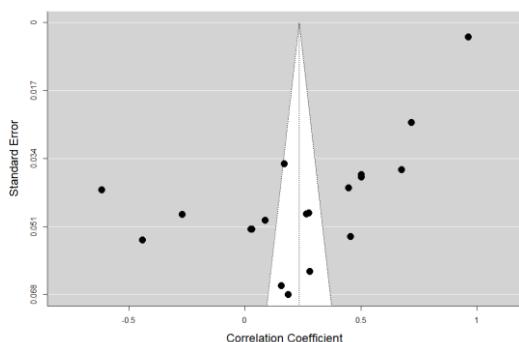
نتایج تحلیل جدول (۲) و تحلیل نمودار کیفی (۱) نشان داد که توزیع داده‌ها در فراتحلیل دافعه اجتماعی-فرهنگی با یک توزیع متقارن تفاوت معنادار دارد. سطح معناداری رگرسیون اگر کوچکتر از ۰/۰۰۰۱ تأیید کننده این نتیجه است.

جدول ۲- رگرسیون اگر برای تحلیل تقارن بر روی نتایج فراتحلیل دافعه اجتماعی- فرهنگی

نتیجه	سطح معناداری	درجه آزادی	آماره رگرسیون اگر
تفاوت معنادار با الگوی متقارن در سطح اطمینان ۹۹٪	۰/۰۰۰۱ <	۱۷	-۸/۶۵۳

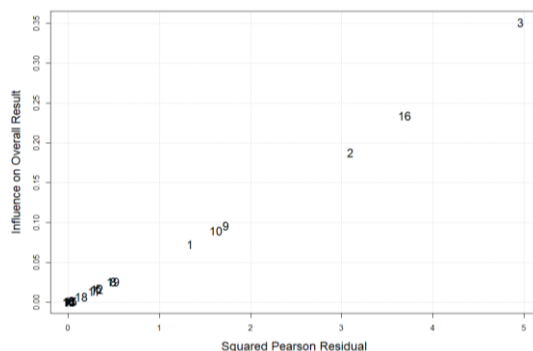
نمودار باوجت (۱) نیز نشان می‌دهد که دلیل اصلی معنادار شدن تفاوت با یک توزیع متقارن سه فرضیه ۳، ۱۶ و ۲ هستند. دو فرضیه اول از پژوهش‌هایی اخذ شده‌اند که آماره

آزمون را منفی گزارش کرده‌اند و فرضیه آخر از مطالعه‌ای اخذ شده است که شدت رابطه مثبت را به‌طور قابل توجهی بیشتر از سایر مطالعات به دست آورده است.

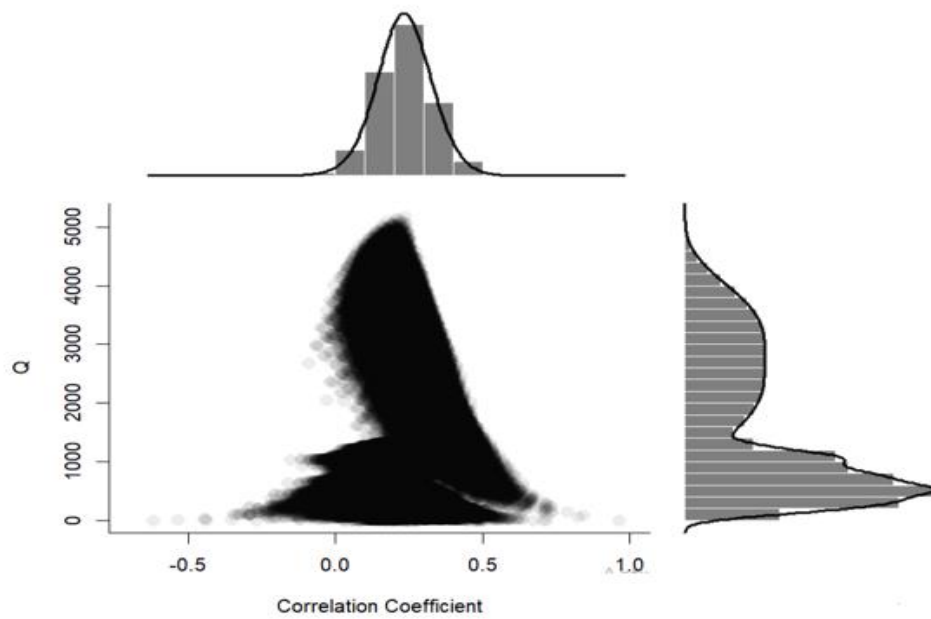
شکل ۲- نمودار کیفی برای فراتحلیل بر روی دافعه اجتماعی- فرهنگی

نمودار باوجت (۱) نمودار باوجت برای فراتحلیل بر روی دافعه اجتماعی- فرهنگی

شکل ۱- نمودار باوجت برای فراتحلیل بر روی دافعه اجتماعی- فرهنگی

نمودار (۳) گاش پلات ترسیم شده برای همه ترکیب‌های ممکن توزیع نزدیک به نرمال برای اندازه‌های اثر و معیار ناهمگنی و همچنین تمایل توزیع همزمان را به سمت مرکز توزیع به خوبی نشان می‌دهد. مجموعه نتایج ذکر شده حاکی از این است که هر چند

شکل ۳- گاش پلات برای فراتحلیل بر روی دافعه اجتماعی - فرهنگی

جدول ۳- خلاصه اطلاعات هر یک از مطالعات و فرضیه‌ها برای انجام فراتحلیل بر روی دافعه اجتماعی- فرهنگی

کد فرضیه	آزمون استنباطی	شاخص‌های توصیفی	تعداد	مطالعات	متغیر
H1	Chi ² = 322.83 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۱۱، زیاد = ۷۴، متوسط = ۰، کم = ۱۳، خیلی کم = ۰، میانگین = ۰.۳/۹۱، حد وسط مقیاس = ۳	۲۱۸	قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۲۷)	محیط بسته و ضعف ارتباطات فرهنگی
H2	Chi ² = 204.86 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۱۳، زیاد = ۱۶، متوسط = ۲، کم = ۵۳، خیلی کم = ۱۲، میانگین = ۰.۲/۵۱، حد وسط مقیاس = ۳	۲۱۸	قائدرحمتی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۲۷)	عدم زمینه مناسب برای ازدواج
H3	Chi ² = 337.75 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۶، زیاد = ۱۱، متوسط = ۳، کم = ۶۲، خیلی کم = ۹/۵، میانگین = ۰.۲/۲۲، حد وسط مقیاس = ۳	۲۱۸	قائدرحمتی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۲۷)	دوری از اقوام و آشنایان
H4	Chi ² = 114.37 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۷، زیاد = ۴۵، متوسط = ۲۰/۳، کم = ۳۴، خیلی کم = ۰، میانگین = ۰.۳/۲۹، حد وسط مقیاس = ۳	۲۱۸	قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۲۷)	اختلافات قومی
H5	Chi ² = 171.14 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۹، زیاد = ۵۲، متوسط = ۲۴، کم = ۱۵، خیلی کم = ۰، میانگین = ۰.۳/۵۱، حد وسط مقیاس = ۳	۲۱۸	قائدرحمتی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۲۷)	پایین بودن ارزش کار
H6	Chi ² = 157.24 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۱/۲، زیاد = ۳۷، متوسط = ۵۴، کم = ۷/۸، خیلی کم = ۰، میانگین = ۰.۳/۱۶، حد وسط مقیاس = ۳	۲۱۸	قائدرحمتی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۲۷)	عدم دسترسی به امکانات آموزشی

H7	Chi ² = 37. 127 Sig = 0. 000	خیلی زیاد = ۴۸، زیاد = ۸۹، متوسط = ۱۱۲، کم = ۶۷، خیلی کم = ۵۵، میانگین = ۳/۰۲، حد وسط مقیاس = ۳	۳۷۱	کمانداری و رضایی، ۱۳۹۳ (کد ۱۳)	دوری از اقوام و آشنایان
H8	Chi ² = 117. 450 Sig = 0. 000	خیلی زیاد = ۸۷، زیاد = ۱۴۵، متوسط = ۷۴، کم = ۲۷، خیلی کم = ۳۸، میانگین = ۳/۵۸، حد وسط مقیاس = ۳	۳۷۱	کمانداری و رضایی، ۱۳۹۳ (کد ۱۳)	محیط بسته و ضعف ارتباطات فرهنگی
H9	Chi ² = 58. 744 Sig = 0. 000	خیلی زیاد = ۵۴، زیاد = ۳۷، متوسط = ۹۶، کم = ۱۱۹، خیلی کم = ۶۵، میانگین = ۲/۷۲، حد وسط مقیاس = ۳	۳۷۱	کمانداری و رضایی، ۱۳۹۳ (کد ۱۳)	فقدان زمینه مناسب برای ازدواج
H10	Chi ² = 228. 528 Sig = 0. 000	خیلی زیاد = ۱۸۱، زیاد = ۸۵، متوسط = ۵۷، کم = ۳۱، خیلی کم = ۱۷، میانگین = ۴/۰۳، حد وسط مقیاس = ۳	۳۷۱	کمانداری و رضایی، ۱۳۹۳ (کد ۱۳)	پایین بودن ارزش کار
H11	Chi ² = 31. 925 Sig = 0. 000	خیلی زیاد = ۷۶، زیاد = ۶۰، متوسط = ۱۱۱، کم = ۴۶، خیلی کم = ۷۸، میانگین = ۳/۰۳، حد وسط مقیاس = ۳	۳۷۱	رضایی، ۱۳۹۳ (کد ۱۳)	اختلافات قومی و فرهنگی
H12	Chi ² = 55. 644 Sig = 0. 000	خیلی زیاد = ۱۰۳، زیاد = ۹۸، متوسط = ۷۲، کم = ۷۶، خیلی کم = ۲۲، میانگین = ۳/۵۰، حد وسط مقیاس = ۳	۳۷۱	کمانداری و رضایی، ۱۳۹۳ (کد ۱۳)	عدم دسترسی به امکانات آموزشی
H13		درصد = ۷/۶٪	۳۷۴	نقدی و زارع، ۱۳۹۱ (کد ۵۲)	نامنی مبدا
H14		درصد = ۷/۰٪	۳۷۴	نقدی و زارع، ۱۳۹۱ (کد ۵۲)	نزاع‌های قومی
H15	Phi = 0. 171 Sig = 0. 000		۷۴۸	توسلی و نورمرادی، ۱۳۹۱ (کد ۱۴۰)	دافعه اجتماعی مبدا
H16	Chi ² = 347. 986 DF = 3 Sig = 0. 000		۳۸۴	محمودزاده و همکاران، ۱۳۹۷ (کد ۱۸۷)	دافعه اجتماعی - فرهنگی مبدا
H17		میانگین از ۴ = ۲/۱۸، انحراف معیار = ۰/۸۰	۲۰۰	نظریان و همکاران، ۱۳۹۵ (کد ۳۹)	عوامل اجتماعی دافعه مبدا
H18		۳/۵۰٪	۴۰۰	رضائی و همکاران، ۱۳۹۵ (کد ۵)	مسائل اجتماعی و مذهبی
H19		خیلی زیاد = ۱۰۱، زیاد = ۸۶، متوسط = ۱۵۴، کم = ۳۲، خیلی کم = ۱۱	۳۸۴	سرور، ۱۳۹۴ (کد ۱۱)	عدم دسترسی به امکانات آموزشی

در مجموع ۱۳ فرضیه برگرفته از ۹ مطالعه ذکر شده در ۰/۰۹۵ تا حداکثر ۰/۴۳۷ به دست آمده است. همگنی فراتحلیل وارد شدند که اندازه‌های اثر مثبت از حداقل اندازه‌های اثر در رابطه با جاذبه‌های اجتماعی در مقایسه

با دافع‌های اجتماعی بسیار بیشتر است و پژوهشگران همه شاخص‌های آماری گزارش شده در پژوهش‌ها به نتایجی نزدیکتر به یکدیگر رسیده‌اند. در این رابطه منجر به محاسبه اندازه اثر مثبت شده‌اند.

جدول ۴- اندازه‌های اثر و واریانس برای ۱۳ فرضیه مرتبط با جاذبه اجتماعی- فرهنگی

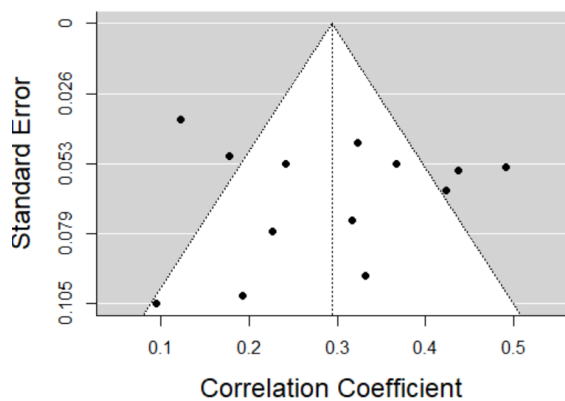
اندازه اثر		کد فرضیه	اندازه اثر		کد فرضیه	اندازه اثر		کد فرضیه
واریانس	مقدار		واریانس	مقدار		واریانس	مقدار	
۰/۰۰۳۰	۰/۲۲۶	H11	۰/۰۱۰۴	۰/۱۹۲	H6	۰/۰۰۳۰	۰/۴۳۷	H1
۰/۰۰۲۰	۰/۳۲۳	H12	۰/۰۰۲۸	۰/۲۴۲	H7	۰/۰۰۲۸	۰/۳۶۷	H2
۰/۰۰۳۹	۰/۴۲۴	H13	۰/۰۰۱۳	۰/۱۲۲	H8	۰/۰۰۲۴	۰/۱۷۷	H3
			۰/۰۰۲۹	۰/۴۹۱	H9	۰/۰۰۸۹	۰/۳۳۲	H4
			۰/۰۰۵۴	۰/۳۱۷	H10	۰/۰۱۱۰	۰/۰۹۵	H5

فرا تحلیل وارد شده‌اند فرضیه‌های هشتم و نهم در مقایسه با سایر فرضیه‌ها به اندازه‌های اثری انجامیده‌اند که در صورت حذف آنها تقارن اندازه‌های اثر باقیمانده پیرامون اندازه اثر متوسط برای جاذبه‌های اجتماعی- فرهنگی بیشتر می‌شود.

نتایج تحلیل نمودار کیفی (۵) و همچنین نتایج رگرسیون اگر جدول (۵) نشان داد که توزیع داده‌ها در فرا تحلیل جاذبه اجتماعی- فرهنگی با یک توزیع متقارن تفاوت معنادار ندارد. نمودار باوجت (۴) نیز نشان داد در میان فرضیه‌هایی که به

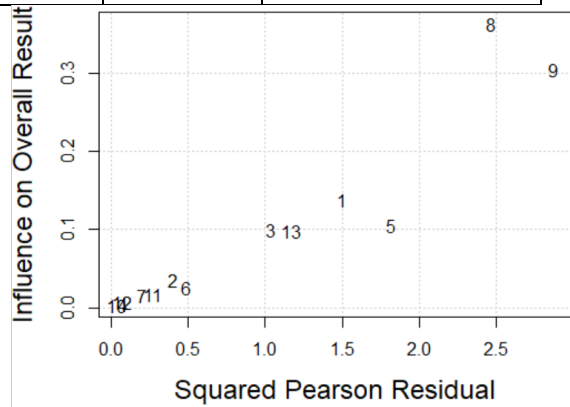
جدول ۵- رگرسیون اگر برای تحلیل تقارن بر روی نتایج فرا تحلیل دافعه اجتماعی- فرهنگی

نتیجه	سطح معناداری	درجه آزادی	آماره رگرسیون اگر
تفاوت غیر معنادار با الگوی متقارن در سطح اطمینان ۹۹٪	۰/۵۸۷	۱۱	۰/۵۶۰

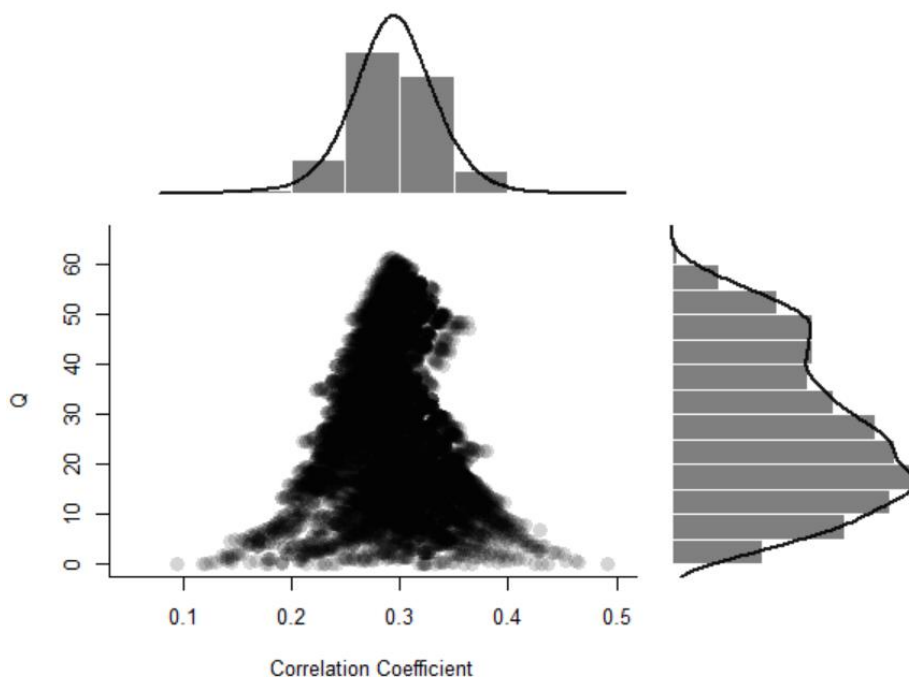
شکل ۵- نمودار کیفی برای فرا تحلیل بر روی جاذبه اجتماعی- فرهنگی

فرا تحلیل برای جاذبه‌های اجتماعی- فرهنگی می‌توان تشکیل داد ترکیب‌های قابل توجهی به ناهمگنی بسیار اندک در نتایج خواهند انجامید و با دقت بسیار بالایی می‌توان شدت رابطه حاشیه‌نشینی را با این نوع از جاذبه‌ها برآورد کرد.

شکل ۴- نمودار باوجت برای فرا تحلیل بر روی جاذبه اجتماعی- فرهنگی

در نهایت گاش پلات (۶) ترسیم شده برای همه ترکیب‌های ممکن توزیع نزدیک به نرمال برای اندازه‌های اثر و معیار ناهمگنی و همچنین تمایل توزیع همزمان را به سمت مرکز توزیع به خوبی نشان می‌دهد. شکل مثلثی حاصل از نقاط ترکیبی برای اندازه‌های اثر و ناهمگنی نشان می‌دهد که در ترکیب‌های ممکن که از مجموع ۱۳ فرضیه وارد شده به

شکل ۶- گاش پلات برای فراتحلیل بر روی جاذبه اجتماعی- فرهنگی

جدول ۶- خلاصه اطلاعات هر یک از مطالعات و فرضیه‌ها برای انجام فراتحلیل بر روی جاذبه اجتماعی- فرهنگی

کد فرضیه	آزمون استنباطی	شاخص‌های توصیفی	حجم نمونه	مطالعات	متغیر
H1	Chi ² = 61.04 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۱۲٪، زیاد = ۳۴٪، متوسط = ۳۹٪، کم = ۱۵٪، خیلی کم = ۰، میانگین = ۳/۴۳، انحراف معیار = ۰/۸۸۸	۲۱۸	قائد رحمتی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۲۷)	امکانات آموزشی
H2	Chi ² = 59.606 Sig = 0.000	خیلی زیاد = ۷۹، زیاد = ۹۹، متوسط = ۱۱۰، کم = ۵۵، خیلی کم = ۲۸، میانگین = ۳/۳۹، انحراف معیار = ۱/۱۶	۳۷۱	کمانداری و رضایی، ۱۳۹۳ (کد ۱۳)	امکانات آموزشی
H3		خیلی زیاد = ۷۲، زیاد = ۶۹، متوسط = ۱۳۲، کم = ۸۸، خیلی کم = ۲۳، میانگین = ۳/۲۱، انحراف معیار = ۱/۱۷	۳۸۴	سرور، ۱۳۹۴ (کد ۱۱)	دسترسی به امکانات آموزشی
H4		درصد = ۱۱/۱٪	۹۰	غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۱ (کد ۱۲۷)	ادامه تحصیل
H5		درصد = ۱/۱٪	۹۰	غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۱ (کد ۱۲۷)	شباهت‌های قومی و فرهنگی
H6		درصد = ۴/۴٪	۹۰	غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۱ (کد ۱۲۷)	نزدیکی به خویشاوندان

H7		درصد = $۶/۰۲\%$	۳۲۰	ویسی، ۱۳۹۶ (کد ۲۱۱)	وجود اقوام و خویشان
H8	Phi = 0. 122 Sig = 0. 004		۷۴۸	توسلی و نورمرادی، ۱۳۹۱ (کد ۱۴۰)	جاذبه اجتماعی مقصد
H9		میانگین از $۴ = ۲/۴۶$ ، انحراف معیار = $۰/۸۲$	۲۰۰	نظریان و همکاران، ۱۳۹۵ (کد ۳۹)	عوامل اجتماعی جاذبه مقصد
H10	Phi = 0. 317 Sig = 0. 027		۱۵۰	نجفی کانی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۱۸۰)	نزدیکی به خویشاوندان
H11	Phi = 0. 226 Sig = 0. 229		۱۵۰	نجفی کانی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۱۸۰)	تحصیل فرزندان
H12		$۹/۵۰\%$	۴۰۰	رضائی و همکاران، ۱۳۹۵ (کد ۵)	ادامه تحصیل
H13	R = 0. 424 P = 0. 001		۱۷۴	اسداللهی و همکاران، ۱۳۹۲ (کد ۸۸)	جاذبه آموزشی و فرهنگی با تاکید بر رشد سواد دختران و زنان

نتیجه گیری

با توجه به نتایج دافعه‌های اجتماعی- فرهنگی یکی از عوامل اصلی شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین و سکونت‌گاه‌های غیررسمی در نواحی شهری است که پژوهشگران تلاش کرده‌اند با استفاده از روش‌های کمی سهم آن را در کنار عوامل دیگر شامل جاذبه‌های اجتماعی- فرهنگی مقصد، دافعه‌های اقتصادی مبدأ و جاذبه‌های اقتصادی مقصد برآورد کنند. نقش این عامل در شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین شهری، گاه به طور کلی مورد بررسی قرار گرفته است مانند پژوهش‌هایی که نظریان و همکاران (۱۳۹۵) در منطقه شهریار (کوی ولیعصر، شاملو و ممتاز)، توسلی و نورمرادی (۱۳۹۱) منطقه تهران (خاک سفید) انجام داده‌اند به این نتایج رسیدند عوامل اجتماعی جاذبه مقصد، عوامل اجتماعی دافعه مبدأ، عوامل اقتصادی جاذبه مقصد،

عوامل اجتماعی دافعه مبدأ از علل حاشیه‌نشینی است. همچنین محمودزاده (۱۳۹۷) در پژوهشی که در شهر تهران انجام داده است به این نتایج رسیدند: دافعه اقتصادی محل قبلی (شامل بیکاری در محل سکونت قبلی، درآمد کمتر، نداشتن زمین زراعی، عدم دسترسی به امکانات آموزشی، عدم دسترسی به امکانات رفاهی، مکانیزه شدن کشاورزی)، جاذبه اقتصادی مقصد (شامل شغل بهتر، درآمد بیشتر، ارزانی زمین و خانه، امکانات رفاهی، نزدیکی به محل کار)، دافعه اجتماعی- فرهنگی مبدأ (شامل دوری از اقوام و آشنایان، اختلافات قومی، محیط بسته و ضعف ارتباطات فرهنگی، پایین بودن ارزش کار و نبود زمینه برای خلاقیت) از علل ایجاد حاشیه‌نشینی است.

همچنین در بیشتر موارد حاشیه‌نشینی با استفاده از مؤلفه‌های تشکیل دهنده‌اش مورد تحلیل قرار گرفته است از

شغلی، وجود امکانات و تسهیلات، درآمد بیشتر، خدمات درمانی بهتر، خدمات رفاهی و آموزشی بهتر، امنیت) را بیان نموده‌اند.

با توجه به نتایج پژوهش‌ها افراد مناطق حاشیه‌نشین به دلایل مختلفی از داشتن درآمد بالا محروم هستند، به سختی قادرند تا حداقل معیشت را برای خود و خانواده‌شان تأمین کنند. افراد بیکار به دلیل نداشتن درآمد و تحمل فشارهای اقتصادی از یک سو، و فشارهای اجتماعی و روانی مترتب بر این امر از سوی دیگر، افکار نادرستی به ذهن‌شان خطور می‌کند و در نتیجه آنها به رفتارهای بزهکارانه و ارتکاب جرایم اجتماعی وا داشته می‌شوند انحرافات جنسی، دزدی و نداشتن امنیت به عنوان عوامل دیگری از آسیب‌های اجتماعی و از مهم‌ترین مسائل در زمینه حاشیه‌نشینی به شمار می‌آیند. در جمع‌بندی کلی باید گفت که یافته‌های این بخش از تحقیق، هم‌سو با نظریه محرومیت است که مدعی است افراد به دلیل داشتن مشکلات اقتصادی و کمبود درآمد از یک سو و مقایسه خود با دیگرانی که در شهر هستند از سوی دیگر، تمایل زیادی به ارتکاب رفتار مجرمانه پیدا می‌کنند.

به طور کل در یک جمع‌بندی کلی خلاصه اطلاعات هر یک از مطالعات و فرضیه‌ها برای انجام فراتحلیل بر روی دافعه اجتماعی- فرهنگی شامل: محیط بسته و ضعف، ارتباطات فرهنگی، عدم زمینه مناسب برای ازدواج، دوری از اقوام و آشنایان، اختلافات قومی، پایین بودن ارزش کار، عدم دسترسی به امکانات آموزشی، دوری از اقوام و آشنایان، محیط بسته و ضعف ارتباطات فرهنگی، فقدان زمینه مناسب برای ازدواج، پایین بودن ارزش کار، اختلافات قومی و فرهنگی، عدم دسترسی به امکانات آموزشی، ناامنی مبدأ، نزاع‌های قومی، دافعه اجتماعی مبدأ، دافعه اجتماعی- فرهنگی مبدأ، عوامل اجتماعی دافعه مبدأ، مسائل اجتماعی و مذهبی، عدم دسترسی به امکانات آموزشی است. براساس نظریه محرومیت نسبی انسان‌ها عموماً به مقایسه خود با دیگران می‌پردازند و در این رابطه وقتی احساس فقر و بی‌عدالتی می‌کنند واکنش‌های شدید عاطفی انجام می‌دهند،

جمله پژوهش نقدی و زارع (۱۳۹۱) علل ایجاد حاشیه‌نشینی را بیکاری، خشکسالی، نزاع‌های قومی، کمبود امکانات، بی‌زمینی و کم‌زمینی، ناامنی بیان نموده است همچنین قائد رحمتی و همکاران (۱۳۹۲) محیط بسته و ضعف ارتباطات فرهنگی، عدم زمینه مناسب برای ازدواج، دوری از اقوام و آشنایان، اختلافات قومی، پایین بودن ارزش کار، مکانیزه شدن کشاورزی، عدم دسترسی به راه‌های ارتباطی، عدم دسترسی به راه‌های ارتباطی، نداشتن زمین، عدم دسترسی به امکانات رفاهی، عدم دسترسی به امکانات آموزشی، شغل نامناسب، درآمد کم، بیکاری، نزدیکی به محل کار، امکانات رفاهی، امکانات آموزشی، ارزانی زمین و خانه، دستیابی به شغل بهتر را بیان نموده است و کمانداری و رضایی (۱۳۹۳) جاذبه‌های اقتصادی شهر (دستیابی به شغل بهتر، کسب درآمد بیشتر، دسترسی به امکانات آموزشی و رفاهی، نزدیکی به محل کار)، دافعه‌های اقتصادی (بیکاری در محل قبلی، درآمد کم، شغل نامناسب، عدم دسترسی به امکانات آموزشی و رفاهی، نداشتن زمین، عدم دسترسی به راه‌های ارتباطی، مکانیزه شدن فعالیت‌های کشاورزی، فرار از شرایط سخت زندگی در محل قبلی، خشکسالی)، دافعه‌های اجتماعی فرهنگی (محیط بسته و ضعف ارتباطات فرهنگی، عدم زمینه مناسب برای ازدواج، دوری از اقوام و آشنایان، اختلافات قومی، پایین بودن ارزش کار) را از علل حاشیه‌نشینی دانسته‌اند. علاوه بر این سرور (۱۳۹۴) دافعه‌های اقتصادی (بیکاری در محل قبلی، درآمد کم، شغل نامناسب، عدم دسترسی به امکانات آموزشی و رفاهی، نداشتن زمین، عدم دسترسی به راه‌های ارتباطی، مکانیزه شدن فعالیت‌های کشاورزی، فرار از شرایط سخت زندگی در محل قبلی)، جاذبه‌های اقتصادی شهر (دستیابی به شغل بهتر، کسب درآمد بیشتر، دسترسی به امکانات آموزشی و رفاهی، نزدیکی به محل کار) و رضائی و همکاران (۱۳۹۵) دافعه‌ها (کمبود تسهیلات زندگی، بیکاری، وضع نابسامان معیشتی، مسائل اجتماعی و مذهبی، ادامه تحصیل)، جاذبه‌ها (تحصیلات، وجود فرصت‌های

وقتی این احساس به بالاترین درجه خود برسد به احساس تضاد اجتماعی می‌انجامد و تعارضات شدیدی را در پی دارد که باعث ایجاد مشکلات متفاوت می‌شود. (رفیع‌پور، ۱۳۷۸).

با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت جاذبه‌های اجتماعی - فرهنگی مقصد یکی دیگر از چهار عامل اصلی به عنوان عوامل شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین و سکونت‌گاه‌های غیررسمی در نواحی شهری است که پژوهشگران تلاش کرده‌اند با استفاده از روش‌های کمی سهم آن را در کنار عوامل دیگر شامل دافعه‌های اجتماعی - فرهنگی مبدأ، دافعه‌های اقتصادی مبدأ و جاذبه‌های اقتصادی مقصد برآورد کنند. برخی از پژوهش‌ها از جمله پژوهش‌های توسلی و نورمرادی (۱۳۹۱)، نظریان و همکاران (۱۳۹۵) نقش این عامل در شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین شهری به طور کلی مورد بررسی قرار داده‌اند. ولی در بیشتر پژوهش‌ها موارد مربوط به حاشیه‌نشینی با استفاده از مؤلفه‌های تشکیل دهنده‌اش مورد تحلیل قرار گرفته است از جمله پژوهش‌های غضنفرپور و همکاران (۱۳۹۱) ارزانی زمین، قیمت پایین اجاره، نزدیکی به محل کار، نزدیکی به خویشاوندان، شباهت‌های قومی فرهنگی قاندرحمتی و همکاران (۱۳۹۲) محیط بسته و ضعف ارتباطات فرهنگی، عدم زمینه مناسب برای ازدواج، دوری از اقوام و آشنایان، اختلافات قومی، پایین بودن ارزش کار، مکانیزه شدن کشاورزی، عدم دسترسی به راه‌های ارتباطی، عدم دسترسی به راه‌های ارتباطی، نداشتن زمین، عدم دسترسی به امکانات رفاهی، عدم دسترسی به امکانات رفاهی، عدم دسترسی به امکانات آموزشی، شغل نامناسب، درآمد کم، بیکاری، نزدیکی به محل کار، امکانات رفاهی، امکانات آموزشی، ارزانی زمین و خانه، دستیابی به شغل بهتر، اسدالهی و همکاران (۱۳۹۲) دافعه اجتماعی - فرهنگی روستایی، ساخت خویشاوندی، دافعه اقتصادی روستا، جاذبه اقتصادی شهر، نجفی کانی و همکاران (۱۳۹۲) جاذبه‌ها شامل تحصیلات فرزندان، نزدیکی به خویشاوندان، ارزانی مسکن و زمین، نزدیکی به محل کار، دسترسی به خدمات، کمانداری و رضایی (۱۳۹۳) دافعه‌ها (کمبود

تسهیلات زندگی، بیکاری، وضع نابسامان معیشتی، مسائل اجتماعی و مذهبی، ادامه تحصیل)، جاذبه‌ها (تحصیلات، وجود فرصت‌های شغلی، وجود امکانات و تسهیلات، درآمد بیشتر، خدمات درمانی بهتر، خدمات رفاهی و آموزشی بهتر، امنیت، سرور (۱۳۹۴) دافعه‌های اقتصادی (بیکاری در محل قبلی، درآمد کم، شغل نامناسب، عدم دسترسی به امکانات آموزشی و رفاهی، نداشتن زمین، عدم دسترسی به راه‌های ارتباطی، مکانیزه شدن فعالیت‌های کشاورزی، فرار از شرایط سخت زندگی در محل قبلی)، جاذبه‌های اقتصادی شهر (دستیابی به شغل بهتر، کسب درآمد بیشتر، دسترسی به امکانات آموزشی و رفاهی، نزدیکی به محل کار)، ویسی (۱۳۹۶) ارزانی زمین و مسکن، ارزانی اجاره، وجود اقوام و خویشان، نبود کنترل ساخت و ساز متغیرهایی بودند که بیان شدند و به عنوان عوامل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی بررسی شده‌اند. به طور کل اطلاعات هر یک از مطالعات و فرضیه‌ها برای انجام فراتحلیل بر روی جاذبه اجتماعی - فرهنگی که در برخی موارد بیشتر از یک یا دو مورد فراوای دارد شامل: امکانات آموزشی، امکانات آموزشی، دسترسی به امکانات آموزشی، ادامه تحصیل، شباهت‌های قومی و فرهنگی، نزدیکی به خویشاوندان، وجود اقوام و خویشان، جاذبه اجتماعی مقصد، عوامل اجتماعی جاذبه مقصد، نزدیکی به خویشاوندان، تحصیل فرزندان، ادامه تحصیل، جاذبه آموزشی و فرهنگی با تاکید بر رشد سواد دختران و زنان می‌باشد. تحولات نشأت گرفته از ظهور جوامع مدرن که با رشد سریع شهرنشینی همراه بوده است، به ظهور الگویی از شهری شدن در قالب پیدایش حاشیه‌ها منجر شده است. هرچند پیشینه حاشیه‌نشینی به درازای عمر شهرنشینی است (نقدی، ۱۳۹۲)، این عوامل سبب هجوم مهاجران و تازه واردان به نقاط شهری و پیشی گرفتن رشد سکنه نقاط شهری بر رشد، امکانات، فرصت‌های و در نتیجه به انفجار شهری در جهان منجر شد و بخشی از این جمعیت شهری نتوانستند استانداردهای لازم برای زندگی شهری را تأمین کنند. با وجود این مسائل هم‌اکنون شاهد شکل‌گیری هر چه بیشتر

- امکانات و خدمات شهری بین شهروندان و حاشیه‌نشینان به صورت عادلانه توزیع شود.
- از تمرکز فعالیت‌های اقتصادی در شهرها جلوگیری شود و به شهرهای کوچک و مناطق دیگر انتقال یابد.
- محلات حاشیه‌نشینی با محوریت رفع محرومیت‌ها و فرهنگ فقر حاکم بر آن ساماندهی شود.
- حقوق شهروندی ساکنان مناطق حاشیه‌نشین در برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی به رسمیت شناخته شود.

منابع

آل‌منصور، نهال (۱۴۰۲). عوامل حاشیه‌نشینی و آسیب‌های روانی اجتماعی، اولین همایش ملی روانشناسی جرم، شیراز، <https://civilica.com/doc/1682437>
اسداللهی، عبدالرحیم؛ حسین‌زاده، علی حسین؛ نواح، عبدالرضا (۱۳۹۳). نقش نهاد اقتصاد و فرهنگ در توسعه و حاشیه‌نشینی: شاخص توسعه‌ی انسانی در مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام، مجله جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، پیاپی ۲ (بهار ۱۳۹۳)
بوچانی، محمد حسین (۱۳۸۳). «اسکان غیررسمی در محله بان برز ایلام»، ماهنامه‌ی شهرداری‌ها، سال ششم، شماره ۶۶.
توسلی، غلامعباس؛ نورمرادی، سکینه (۱۳۹۱). «بررسی جامعه‌شناختی علل گستره آسیب‌های اجتماعی در بین حاشیه‌نشین‌های شهر تهران مورد مطالعه منطقه چهار (خاک سفید)»، مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۴(۳) (مسلسل ۱۵): ۶۵-۷۹. SID. <https://sid.ir/paper/469906/fa>
حیدری نوشهری، مهری (۱۳۹۰). «بررسی عوامل موثر بر حاشیه‌نشینی و بازتاب‌های آن، با تأکید بر کاربری خدمات شهری»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، ۸ (۳۱): ۳۱-۴۸.
رضائی، میثم؛ بلاغی، رسول؛ شمس‌الدینی، علی؛ شاعر،

این مناطق در شهرهای بزرگ کشور هستیم. که به نتایج پژوهش‌ها در یک جمع‌بندی کلی سیزده متغیر مربوط به عوامل فراتحلیل بر روی جاذبه اجتماعی- فرهنگی شامل: امکانات آموزشی، دسترسی به امکانات آموزشی، ادامه تحصیل، شباهت‌های قومی و فرهنگی، نزدیکی به خویشاوندان، وجود اقوام و خویشان، جاذبه اجتماعی مقصد، عوامل اجتماعی جاذبه مقصد، نزدیکی به خویشاوندان، تحصیل فرزندان، ادامه تحصیل، جاذبه آموزشی و فرهنگی با تأکید بر رشد سواد دختران و زنان است که باعث شده است حاشیه‌نشینی گسترش یابد. با توجه به نتایج فراتحلیل در زمینه جابه‌های حاشیه‌نشینی در صورت کنترل این عوامل در برنامه‌ریزی‌های کوتاه مدت و میان مدت توسعه، می‌توان از گسترش حاشیه‌نشینی جلوگیری به عمل آورده و با توزیع عادلانه امکانات، این پدیده را مهار کرد. براساس نتایج به دست آمده از فراتحلیل بر روی دو عامل مهم حاشیه‌نشینی (دافعه‌های اجتماعی- فرهنگی مبدأ، جاذبه‌های اجتماعی- فرهنگی مقصد) پیشنهاد می‌شود:
- برای مقابله با سطح اندک تحصیلات و بی‌سوادی، ساختن موسسات آموزشی نظیر دبستان، راهنمایی، دبیرستان با رعایت شعاع عملکرد پیشنهاد می‌شود.
- ضمن اینکه دولت با تقویت نظارت اجتماعی رسمی و غیررسمی در مناطق حاشیه‌نشین و بسط عدالت توزیعی و رفع تبعیض‌ها و محرومیت‌زدایی از طریق تخصیص بهینه و عادلانه منابع ارزشمند به این مناطق تا حدود زیادی می‌تواند میزان انحرافات اجتماعی در این مناطق را پایین بیاورد.
- ساختار نظام شهری اصلاح و کاستی‌های موجود در قوانین و نهادهای برنامه‌ریزی رفع شود.
- کیفیت و سطح خدمات رسانی به گروه‌های آسیب‌پذیر و اقشار کم درآمد ارتقاء یابد.
- وضع اشتغال ساماندهی شود و برای رفع بیکاری حاشیه‌نشینان با ساختن و راه‌اندازی کارگاه‌های تولیدی متناسب با مناطق حاشیه‌نشین به صورت عملی برنامه‌ریزی شود.

- فاطمه؛ ماندنی، سعید (۱۳۹۵). «ارزیابی و تحلیل ابعاد اجتماعی حاشیه‌نشینی در کلانشهرها (مطالعه موردی: محلات حاشیه‌نشین شهر شیراز)»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، علمی-پژوهشی، زمستان ۱۳۹۵.
- رفیع‌پور، هادی (۱۳۷۸). «تاثیر تخریب محله غربت بر سرمایه اجتماعی اهالی محله خاک سفید»، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۸.
- سرور، هوشنگ (۱۳۹۴). «شناخت و ارزیابی عوامل مضر حاشیه‌نشینی»، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۲.
- شکویی، حسین (۱۳۸۲). اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، تهران: انتشارات گیتاشناسی.
- شکویی، حسین (۱۳۸۲). فلسفه‌های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی، تهران: موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب.
- صالحی امیری، سید رضا؛ خدایی، زهرا (۱۳۹۰). حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی چالش‌ها و پیامدها، تهران: انتشارات ققنوس.
- عابدینی درکوش، سعید (۱۴۰۲). درآمدی بر اقتصاد شهری، چاپ چهارم، تهران: مرکز نشر دانشگاهی. ۲۹۰ صفحه.
- علیزاده اقدم، محمدباقر؛ محمدامینی، حمیده (۱۳۹۱). «تحلیلی بر علل و پیامدهای شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین با نگرش ویژه بر شهر خمین»، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، تابستان ۱۳۹۱، دوره اول، ۲.
- غضنفرپور، حسین؛ کمانداری، محسن؛ علیمراد، معصومه (۱۳۹۱). «اسکان غیررسمی چالش فراوری شهرها (مطالعه موردی محله شهرک صنعتی کرمان)»، نشریه: جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره دوم، ۲.
- فارسی، صادق (۱۴۰۱). بررسی تاثیر حاشیه‌نشینی بر توسعه پایدار شهر و آسیب‌های اجتماعی، سومین کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی در قرن ۲۱، تهران، <https://civilica.com/doc/1472431>
- قائد رحمتی، صفر؛ خادم‌الحسینی، احمد؛ سیاوشی، طاهره (۱۳۹۲). «تحلیل میزان ریسک‌پذیری سکونتگاه‌های شهری استان لرستان از خطر زلزله»، نشریه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، دوره ۳، ۹.
- قاضی طباطبایی، محمود؛ دادهیر، ابوعلی (۱۳۸۹). کتاب فرا تحلیل در پژوهش‌های اجتماعی و رفتاری، ناشر: جامعه‌شناسان. تعداد صفحه: ۲۹۶
- کریمی، نسیم (۱۴۰۲). «واکاوی سیاست تقنینی ایران در خصوص حاشیه‌نشینی»، تمدن حقوقی، ۶(۱۵).
- SID. <https://sid.ir/paper/1061793/fa>
کمانداری، محسن؛ رضایی، حسین (۱۳۹۳). حاشیه‌نشینی و آسیب‌های اجتماعی شهر، اولین همایش منطقه‌ای معماری پایدار و شهرسازی ایذه (خشت اول)، ایذه.
- محمودزاده، حسن؛ علیرضایی، معصومه؛ زارعی، علی (۱۳۹۷). «رویکرد تحلیلی بر علل و پیامدهای شکل‌گیری مناطق حاشیه‌نشین کلانشهر تبریز» پژوهش‌های مکانی فضایی، ۲(۲). SID. <https://sid.ir/paper/270592/fa>
- نجفی کانی، علی‌اکبر؛ صادقی، نوشین؛ رحمانی، مریم (۱۳۹۲). «چالش‌ها و راهبردهای توسعه فضایی روستاهای الحاقی به شهر گرگان»، نشریه: اقتصاد فضا و توسعه روستایی، دوره ۲، شماره ۳ (پیاپی ۵).
- نصراصفهانی، رضا؛ صفاری، بابک؛ غفاریان، سارا (۱۳۹۵). «بیرسی علل اقتصادی حاشیه‌نشینی با استفاده از اثر درمان (مطالعه موردی شهر اصفهان)»، اقتصاد شهری بهار ۱۳۹۵.
- نظریان، اصغر؛ سادین، حسین؛ زال‌نژاد، کاوه؛ استقامتی، مهناز؛ ولیانی، مهدی (۱۳۹۵). «بررسی عوامل اقتصادی اجتماعی و جمعیتی حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی مهاجران شهر شهریار، در سال ۱۳۸۸»، نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی، پاییز ۱۳۹۵.
- نقدی، اسدالله؛ روئین تن، محبوبه؛ حقیریان، شیدا؛ شاهرخ، عماد؛ خانیان، مجتبی (۱۴۰۰). «مطالعه

COVID-19 pandemic—An advocacy review. *Psychiatry research*.

Delmelle, E., Nilsson, I., & Adu, P. (2021). Poverty suburbanization, job accessibility, and employment outcomes. *Social Inclusion*, 9(2), 166.

Esposito, P, Patriarca, F & Salvati, L (2018). Tertiariation and land use change: The case of Italy. *Econ. Model*.

Gerten, C, Fina, S & Rusche, K (2019). The sprawling planet: Simplifying the measurement of global urbanization trends. *Front. Environ. Sci*.

Gruber, D, et al (2005). "Living and Working in Slums of Mumbai", *Internet-Fassung*, April, Otto-von-Guericke-Universität Magdeburg.

Gupta, K (2017). And now I'm just different, but there's nothing actually wrong with me": Asexual marginalization and resistance. *Journal of Homosexuality*.

Hall, J. M & Carlson, K (2016). Marginalization. *Advances in Nursing Science*.

Kempin Reuter, T (2019). Human rights and the city: Including marginalized communities in urban development and smart cities. *Journal of Human Rights*, 18(4).

Kovács, Z, Farkas, Z. J, Egedy, T, Kondor, A. C, Szabó, B, Lennert, J, Baka, D & Kohán, B (2019). Urban sprawl and land conversion in post-socialist cities: The case of metropolitan Budapest. *Cities* 2019.

Krzysztofik, R, Kantor-Pietraga, I, Runge, A & Spórna, T (2017). Is the suburbanisation stage always important in the transformation of large urban agglomerations? The case of the Katowice conurbation. *Geogr. Pol.* [CrossRef]

Moitra, M. K (1991). *Environmental Improvement of Slums: The Calcutta Experience, Building and Environment*, Printed in Great Britain. Pergamon Press plc.

Nel, E & Pelc, S (2020). Responses to geographical marginality and marginalization. *Perspectives on Geographical Marginality*, 5.

Pelc, S (2017). Marginality and marginalization. *Societies, social inequalities and marginalization: marginal regions in the 21st century*.

گونه‌شناسی، چالش‌های حاشیه‌نشینی و بازی‌های حاشیه‌نشینیان با سیاست‌های شهری (مورد مطالعه: شهر ساوه)، «مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران». <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=587414>

نقدی، اسدالله؛ زارع، صادق (۱۳۸۹). جهان چهارم ایرانی سیمای زیست حاشیه‌ای و مسائل شهری در همدان و برخی راه چاره‌ها، «مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۱».

نقدی، اسداله (۱۳۸۶). حاشیه‌نشینی غیررسمی (جهان چهارم)، تهران: مهرزاد، فن‌آوران.

نقدی، اسداله (۱۳۹۲). درآمدی بر جامعه‌شناسی شهری استان و شهر همدان، تهران: انتشارات فن‌آوران.

نقدی، اسداله، زارع، صادق (۱۳۸۹). مطالعه‌ی نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی- فرهنگی زنان حاشیه‌نشین (مورد مطالعه: شهرک سعدی شیراز)، دوره ۳، اسفند ۱۳۹۲.

نقدی، اسداله؛ صادقی، رسول (۱۳۸۵). «حاشیه‌نشینی چالشی فراوری توسعه پایدار: فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۲۰».

نقدی، اسداله؛ زارع، صادق (۱۳۹۱). «حاشیه‌نشینی به مثابه آپاندیسیت شهری (مورد مطالعه: جعفرآباد- کرمانشاه)»، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۱۳۹۱، دوره ۲، شماره ۵.

ویسی، فرزاد (۱۳۹۶). «مقایسه‌ی تحلیلی الگوی سکونتگاه‌های غیررسمی مطالعه موردی: شهر مریوان»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، بهار ۱۳۹۶، ۱۵(۶۶)

Atkinson, A (2021). *Commodifying Marginalization*. Duke LJ.

Calavita, K (2017). Immigration, law, and marginalization in a global economy: Notes from Spain. In *Immigration* (pp. 69-106). Routledge.

D'cruz, M & Banerjee, D (2020). 'An invisible human rights crisis': The marginalization of older adults during the

Stamberger, L, van Riper, C. J (2018). Heritage narratives for landscapes on the rural–urban fringe in the Midwestern United States. *J. Environ. Plan. Manag*, 62.

Zahra, K, Ashraf, A, Zafar, T & Yaseen, B M (2018). Marginality and social exclusion in Punjab, Pakistan: A threat to urban sustainability. *Sustainable cities and society*.

Shieh, I, Habibi, K & Kamaly Nasab, H (2011). The Formation & Expansion of Informal Settlements, Case Study: Sohrabyh Karaj Neighborhoods, Villages, Housing and Environment.

Stanback, T. M (2019). The new suburbanization: Challenge to the central city. Routledge.

Strauser, J, Stewart, W. P, Evans, N. M,

یادداشت‌ها

¹*Marginalization*

²*Gruber*

³*Krzysztofik et al*

⁴*Gerten et al*

⁵*Strauser et al*

⁶*Kovács et al*

⁷*Esposito et al*

⁸*Moitra*

⁹*Shieh et al*

¹⁰*Delmelle*

¹¹*Stanback*

¹²*Kempin Reuter*

¹³*Zahra et al*

¹⁴*Hall & Carlson*

¹⁵*Atkinson*

¹⁶*Gupta*

¹⁷*D'cruz & Banerjee*

¹⁸*Calavita*

¹⁹*Pelc*

²⁰*Nel & Pelc*

²¹*Noormags*

²²*SID*

²³*Magiran*

²⁴*irandoc*

²⁵*civilica*

²⁶*ISC*

²⁷*earnica*

²⁸*Google*